

РЕЦЕНЗІЇ**ПСИХОАНАЛІТИЧНА РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ**

(рецензія на монографію: Печарський А. Психологічний аспект української белетристики першої третини ХХ сторіччя / Андрій Печарський. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 466 с.

При посиланні в тексті на це видання вказуватимемо лише сторінку).

С. М. Луцак

(доктор філологічних наук, професор,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

Однією з важливих тенденцій розвитку сучасного українського літературознавства є посилення уваги до реінтерпретації класичної спадщини. В руслі згаданого підходу розробляється також чимало методологічних проблем, зокрема, – доцільності застосування новітніх методик до тлумачення текстів минулих епох. Свідченням цього є рецензована книга А. Печарського, присвячена з'ясуванню психологічних векторів української літератури першої третини ХХ століття.

Актуальність монографії полягає в аналітично-системному вивченні психологічного ресурсу нашої словесності вказаного періоду, причому не способом пристосування новітніх методик до художньої практики, а виходячи з іманентних законів структурування літературного нарративу, тобто в ракурсі внутрішньої, глибинної психодинаміки структурно-сміслової та художньо-естетичної картини тогочасного художнього світу.

Загалом структура праці логічна й умотивована: від пояснення у першому розділі доречності застосування, так би мовити, «християнсько переорієнтованого» психологічного підходу до аналізу художнього та літературознавчого (теоретико-критичного) дискурсу української культури першої третини ХХ століття, А. Печарський переходить до безпосередньої апробації теоретико-методологічних засновків у наступних частинах монографії. При цьому спочатку автор досліджує ті психологічні вектори словесності, які більшою чи меншою мірою кореспондують із християнськими настановами (двовимірна діалектика душі та тіла людини, різні амористичні прояви й под.), а тоді – ті, що абсолютно дисонують із християнською мораллю (суїцид як стан, що переходить у дію окремої особистості й соціальної групи).

Домінуючими у праці є такі проблеми: 1) встановлення зв'язку психологічного з християнським богослов'ям; 2) відчитання основних концепцій психологічного в українській літературі 10–30-х рр. ХХ ст.; 3) вивчення психологічної парадигми літературоциду.

Вже у вступі до монографії А. Печарський робить більш-менш вдалу спробу виявити єднальні аспекти психологічного та християнського богослов'я, водночас зазначаючи, що християнство, на відміну від психологічного, несе в собі усвідомлення «духу святості» (с. 14). Отож, не зовсім переконливим видається намагання науковця встановити спільний для обох дисциплін об'єкт дослідження.

У підрозділі 1.1 А. Печарський, з'ясовуючи спорідненість психологічного й художньої літератури, говорить про можливість тлумачити психологічний як окремий літературознавчий метод. Автор характеризує добре знану працю І. Франка «Із секретів поетичної творчості» та її наукову рецепцію, а також осмислює здобутки світової думки в аспекті психологічного (Р. Барта, М. Фуко, Ф. Ніцше й ін.), акцентуючи насамперед на важливості досліджень З. Фрейда. В цьому контексті викристалізовується, як зазначає дослідник, «проблематика психологічної парадигми української белетристики аналізованого періоду» (с. 55). Автор також наголошує на «літературно-психологічній комунікації в контексті міждисциплінарної інтерпретації» (с. 62), виявляючи різні рівні функціонування в науковому

обігу психоаналітичної парадигми та спроб її зруйнування. Зрештою дослідник приходиться до висновку про гармонійну єдність двох шляхів пізнання людської природи – психоаналітичного і богослов'я (с. 71).

Розгляд окресленої тематики продовжується і в другому підрозділі, зорієнтованому на з'ясування міждисциплінарних проєкцій. Дослідник простежує містицизм, егоцентризм, гедоністичні установки у творчості Г. Хоткевича. Втім не зовсім зрозуміло, чому автор, говорячи про деякі ключові християнські символи (такі, як «імператив «духовної повноти» (с. 72), «об'єктивна істина» (с. 75) і т. ін.), у той же час робить спробу «провести еротично-психологічні рефлексії Хоткевичевих персонажів через «психоаналітичне ліжко» (с. 78). Цілком слушними у цьому контексті видаються міркування А. Печарського про непримиренність концепцій психоаналізу та християнства. На нашу думку, автор не завжди послідовний у подібних своїх висновках, оскільки стверджуючи на одній сторінці книги, що існує єдиний для обох парадигм метод «анти-сповіді» (с. 81), згодом чомусь знову ж таки наголошує на конфліктності взаємин психоаналітики й християнства, бо перша, мовляв, не враховує духовну природу індивіда (с. 109).

У другому розділі монографії охарактеризовано три основні виміри любові в аспекті психоаналітичної антропології («едіпальний, нарцисистичний, екзистенційний» (с. 114) – із використанням відомих концепцій Ж. Лакана, З. Фрейда, К.-Г. Юнга й ін. А. Печарський простежує віддзеркалення Едіпового комплексу та загальної структури свідомості (за З. Фрейдом) у творчості П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, О. Кобилянської, А. Кримського, Миколи Хвильового, В. Підмогильного, Є. Плужника тощо. Водночас автор монографії акцентує на потребі застосування у дослідженні методологічного інструментарію «християнсько-богословського розуміння психотерапії» (с. 114). Проте викликає здивування той факт, що в контексті аналізу психоаналітичних методик української белетристики 1-ої третини ХХ ст. дослідник називає творчість митців, яка належить до інших часових відрізків (Т. Шевченка, М. Гоголя, О. Стороженка, У. Самчука, Т. Осьмачки).

Автор монографії по-своєму розкриває й доволі артикульовану в сучасному українському літературознавстві дратівливу тему «еротичних стосунків» Лесі Українки та О. Кобилянської, інтерпретуючи працю Н. Зборовської «Моя Леся Українка». Позитивним здобутком розглянутого питання, на нашу думку, є спроба А. Печарського встановити діалогічний зв'язок між однойменними творами «Сліпець» Лесі Українки й О. Кобилянської.

Дослідник намагається також з'ясувати зв'язок нарцисизму з невротичним синдромом творчого процесу. При цьому в поле його зацікавлень потрапляють В. Винниченко, В. Підмогильний, І. Вільде, І. Микитенко, М. Коцюбинський та ін. Особливу увагу звертає автор на художню спадщину В. Винниченка. Подаючи розлоге цитування думок цього письменника, науковець виявляє у його творчості «комплекс «надлюдини» й культ сили» (с. 194). Коментуючи вищесказане, поставимо А. Печарському декілька риторичних запитань: «Чи завжди люди, які страждають на невротичні захворювання, зокрема нарцисизм, є обдарованими особистостями? І врешті-решт, чи можливо точно визначити, на який саме вид нарцисизму страждає митець?» Прикметно, що й сам А. Печарський подає твердження Е. Фромма, яке репрезентує дві форми нарцисизму («доброякісну» й «злякакісну») (с. 190) та «первинний нарцисизм» (за терм. З Фрейда), якого «неможливо повністю позбутися» (за Е. Фроммом) (с. 191).

Дослідник зосереджується й на психоаналітичній теорії логотерапії та екзистенційній теорії В. Франкла. До аналізу залучено міркування протоєрея-мученика О. Меня. В такому ракурсі охарактеризовано твори І. Франка («Герен у носі», «Сойчине крило»), малу прозу М. Коцюбинського («Подарунок на іменини», «Persona grata», «Коні не винні») тощо.

У вступі до третього розділу розтлумачено сутність терміну «психоаналітичний літературоцид» та з'ясовано релігійний вимір окресленої проблематики (с. 268). Підрозділ «Міф і реальність психодинаміки Ероса – Танатоса» позначений розкриттям схильності людської психіки до суїциду крізь призму характеристики структуралістської концепції «смерті автора» (за Р. Бартом). А. Печарський, своєю чергою, стверджує, що «художня фікція літературоциду є природженою грою, детермінованою волею автора стосовно

вивільнення власних негативних поривів і потребою виправитись у певній психологічній здатності» (с. 273). Відтак й українська белетристика 1-ої третини ХХ ст. засвідчує нашарування відповідної тематики, проблематики й мотивів, у чому переконують твори О. Кобилянської («Юда», «В неділю рано зілля копала»), М. Яцкова («Сучасний Каїн»), Марка Черемшини («Село вигибає»), О. Турянського («Поza межами болю»).

Апокаліптичні біблійні образи, архетипи життя / смерті функціонують, за спостереженням А. Печарського, у творах Г. Хоткевича («Гуцул», «Камінна душа»), М. Коцюбинського («Intermezzo»), В. Підмогильного («Добрий Бог»), А. Любченка («Вертеп»), прозі В. Єрошенка, позначеній символами єднання Східної і Західної філософської думки.

Підсумовуючи сказане, автор приходять до висновку про неможливість «співіснування двох сутностей – чоловічої й жіночої в любовному нарцисистично-інфантильному задзеркаллі людської психіки» (с. 304).

У 2-му підрозділі 3-го розділу в поле зору дослідника потрапляє художньо-естетичний феномен психобіографічного аналізу. Науковець прагне встановити модифікацію суїцидального синдрому в творчості тих авторів 30-х рр. ХХ ст., які з різних суб'єктивних мотивів покінчили життя самогубством. У цьому ракурсі увагу акцентовано на мистецькій діяльності О. Плюща, Н. Кибальчич, Миколи Хвильового, І. Микитенка, Бориса Тенети. Дослідник умотивовано доводить очевидність відображення суб'єктивованих психологічних комплексів письменників у їхній художній творчості. Вона нерідко репрезентує «так звану *ratos literatura*» (с. 328), як у випадку з О. Плющем та Н. Кибальчич, самогубство яких ґрунтувалося «на колупанні особистого Еґо» (с. 320). Водночас А. Печарський зауважує, що проблема суїцидального синдрому в житті й творчості Миколи Хвильового постає в іншому ракурсі, хоча й знаходиться в руслі письменницького намагання подолати різними способами едіпів комплекс (с. 347). Подібно й смерть І. Микитенка автор розтлумачує як «психопатичний радянський соціцид» (с. 359). Дослідник говорить про «різні ідентифікації й інтегрувальні зв'язки особистості з суспільством» на прикладі самогубств Миколи Хвильового та І. Микитенка (с. 362). Сказане стосується й постаті Бориса Тенети, у свідомості якого радянська дійсність сформувала «манію переслідування, спонукаючи його до суїцидальних намірів» (с. 362).

Наступний підрозділ монографії спрямовано на виявлення літературної психотерапії, або ж «сурогатоцидної маргіналізації» (с. 369). А. Печарський загалом визначає сурогатоцид як «своєрідну літературну психотерапію стосовно суїцидальних тенденцій митця» (с. 370). В цьому контексті названо постаті І. Франка, А. Головка, В. Стефаніка, Г. Михайличенка, А. Тесленка, які прагнули до вивільнення власних несвідомих прагнень за допомогою перенесення суб'єктивних суїцидних рефлексій на мотиви художньої творчості. Особливо близьким і переконливим для нас є в цьому параграфі аналіз амористичного дискурсу літературної психоаналітики в аспектах логотерапії та християнської антропології. Дивним тут є хіба той момент, що дослідник чомусь оминув увагою достатньо відому на сьогодні працю Х. Яннараса «Варіації на тему «Пісні Пісень» (К., 1999), в якій щодо до священного тексту вже були використані аналогічні концепти «буття-для-себе» і «буття-для-іншого».

Висновки монографії ґрунтовно й лаконічно відображають сутність проведеного дослідження, узагальнюючи основні авторські ідеї. У них науковець прагне ще раз акцентувати на важливості залучення до психоаналітичного методу літературознавства досвіду усвідомлення християнських істин, зокрема тривимірної християнської діалектики – «тіло, душа, дух» (с. 413), яка тривалий час ретельно приховувалась радянською атеїстичною думкою.

Отже, А. Печарському в рецензованій монографії вдалося висвітлити власний, так би мовити, «християнсько зорієнтований» погляд на актуальну й активно досліджувану в сучасному літературознавстві проблему психоаналітичного дискурсу. До аналізу залучено великий масив художньої літератури першої третини ХХ сторіччя. Цінне також і те, що автор монографії значну увагу приділив характеристиці психобіографії митців, залучаючи критично-публіцистичні статті про їх життя і творчість.